

УДК 35.336

А. О. ДЕТЯР, О. Г. БОНДАРЕНКО

ДОМІНАНТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ

Виявлено та обґрунтовано підходи до визначення домінант державного регулювання ринку праці. Приділено увагу таким складникам домінант, як напрямки, складові та завдання державної політики, методи і засоби державного регулювання ринку праці.

The definition's approaches of the dominants of the public regulation of the labour market development are revealed and grounded. Particularly it is taken notes of such composition parts as directions, structure and tasks of the public politic, methods and means of the labour market public regulation.

Ключові слова: ринок праці, трудові ресурси, попит і пропозиція робочої сили.

Україна проголошена соціальною державою, що насамперед пов'язано з розбудовою сучасної соціально спрямованої ринкової економіки, яка своєю інфраструктурою повністю була б інтегрованою у світовий простір. Відтак, потребують вирішення не тільки складні економічні питання, а й практичні завдання держави щодо підвищення рівня і якості життя населення. Саме ступінь розвитку ринку праці свідчить про якість соціально-економічних відносин і відображає досягнутий баланс інтересів між приватним і державним секторами.

Існуючі форми та методи державного регулювання зайнятості трудових ресурсів не повною мірою враховують кон'юнктуру ринку праці, господарську спеціалізацію регіонів із відповідною орієнтацією працездатних громадян на недержавні форми зайнятості, ринковий характер формування зайнятості трудових ресурсів та ін. Тому виникає необхідність проведення теоретичних розвідок щодо вдосконалення механізмів державного регулювання попиту і пропозиції робочої сили, покращання дії окремих елементів системи зайнятості населення, визначення та дослідження домінант державного регулювання ринку праці.

Вітчизняні вчені неодноразово досліджували питання вивчення ринку праці за рахунок ефективного використання наявного трудового потенціалу регіону, країни [1; 3; 5]; розробляли модель економічного зростання країни за рахунок використання наявних трудових ресурсів [2]; досліджували трансформаційні процеси в системі формування національного ринку праці [1; 3], проблеми використання сучасних технологій моніторингу ринку праці [3]. Тривають наукові дискусії щодо специфіки та особливостей державного регулювання ринку праці України у трансформаційних умовах, коли за орієнтир розвитку обрано соціальні пріоритети. На наш погляд, формування та функціонування повноцінного ринку праці неможливе лише за умов саморегуляції за рахунок

дії ринкових механізмів.

Проте за наявності великої кількості ідей, думок і пропозицій невіршеним залишається питання щодо концептуальних напрямків державного регулювання ринку праці.

Метою статті є виявлення та обґрунтування домінантів державного регулювання розвитку ринку праці (напрямків, складових і завдань державної політики, методів і засобів державного регулювання).

Соціальна й економічна політика держави – це певна система заходів цілеспрямованої діяльності суб'єктів даної політики на конкретному етапі розвитку держави, які розробляються та здійснюються на основі визначених принципів. Оскільки зайнятість населення належить до основних макроекономічних показників і зайнятість людини є, з одного боку, джерелом відтворення населення та робочої сили, а з іншого – можливістю самовираження особи, то зайнятість стає головною складовою економічної і соціальної політики держави [5].

Регулювання зайнятості населення можна віднести до компетенції соціальної сфери як підсистеми національної економіки, тобто явищ, процесів, видів діяльності та об'єктів, які пов'язані із забезпеченням життєдіяльності суспільства, людини, задоволенням потреб та інтересів. Системоутворюючий характер соціальної політики обумовлюється тим, що вона виступає елементом життєздатності суспільства; стабілізації та розвитку суспільства; консолідації суспільства [6].

Виходячи з цього, державне регулювання ринку праці можна розглядати як вплив органів державної влади за допомогою різноманітних засобів (форм, методів та інструментів) на розвиток соціальних відносин, умов життя та праці економічно активного населення країни [7], а також система правових, організаційних, регулятивно-контрольних заходів держави з метою узгодження цілей соціального характеру з цілями економічного зростання. Насамперед, регулятивні заходи держави включають такі складові:

- регулювання соціальних відносин у суспільстві, регламентація умов взаємодії суб'єктів економіки в соціальній сфері (у тому числі між роботодавцями і найманною робочою силою);
- вирішення проблеми безробіття та забезпечення ефективної зайнятості;
- розподіл і перерозподіл доходів населення;
- формування стимулів до високопродуктивної суспільної праці й надання соціальних гарантій економічно активній частині населення;
- створення системи соціального захисту населення;
- забезпечення розвитку елементів соціальної інфраструктури (закладів освіти, охорони здоров'я, науки, культури, спорту, житлово-комунального господарства тощо).

Якщо виходити з такої точки зору, то в будь-якій соціально-економічній системі державне регулювання являє собою сукупність організаційних впливів, які забезпечують функціонування об'єктів і суб'єктів даної системи. Це означає, по-перше, що державне регулювання розвитку ринку праці існує як підсистема в межах певної системи, якій притаманні конкретні функції, зумовлені відтворенням системи. По-друге, її основна функція полягає в тому, щоб забезпечити функціонування взаємозв'язків між елементами самої системи,

до яких належать її об'єкти та суб'єкти. По-третє, державне регулювання передбачає впорядкування елементів самої системи, що зумовлює її активний характер [8].

Мета державної політики щодо неформального сектора та натурального господарства полягає в поступовому переведенні зайнятого там населення до більш високого рівня організації шляхом сприяння повній, продуктивній, вільно обраній зайнятості й покращання соціального захисту вразливих верств населення. Мікробізнес є дуже нестійким та вразливим видом підприємництва, тому потребує додаткових заходів сприяння на місцевому рівні [Там же].

Наступним заходом впливу держави на ринок праці є регулювання доходів і споживання населення. Метою державного розподілу та перерозподілу ринкових доходів є зменшення різкої диференціації за рівнем доходів і капіталу, що потребує чіткого визначення всіх, хто отримує доходи та переконання в необхідності перерозподілу доходів кожної соціальної групи.

Складові механізми розподілу та перерозподілу доходів включають надання суспільних благ; використання законодавчих актів; систему оподаткування; трансфертні платежі.

У реалізації політики доходів першорядного значення набуває державне стимулювання випереджаючого (порівняно з темпами ВВП) зростання заробітної плати. Ціна праці в сучасних ринкових умовах не може залежати тільки від попиту та пропозиції. Істотне значення тут мають і соціальні чинники. Сьогодні важливішого значення набуває розробка ефективних механізмів, що включають елементи державного регулювання з урахуванням взаємодії соціальних партнерів та стану на ринку праці. Сфера державного впливу має охоплювати, крім забезпечення мінімальних соціальних гарантій в оплаті праці і регулювання заробітної плати у бюджетній сфері, також і тарифне регулювання через механізм соціального партнерства, удосконалення системи соціальних податків і внесків.

Друга складова державної політики зайнятості – інформаційна – впливає з необхідності реалізації активної функції держави, яка пов'язана з інформацією про процеси, що відбуваються в межах ринкової інфраструктури і слугують своєрідним зворотним зв'язком інфраструктурної складової з усією економічною системою. Інформаційна складова включає в себе інформаційні мережі і потоки, а також інститути, що їх забезпечують (у тому числі засоби масової інформації, мережі Інтернет, інформаційний та рекламний бізнес), завдяки яким вона може існувати як єдине ціле, не тільки спрямовуючи функціонування ринкової економіки, але й плідно впливати на оптимізацію руху товарно-грошових потоків.

Третя складова – нормоутворююча, впливає з необхідності регламентації діяльності ринкових інститутів за ступенем відповідності потребам суспільства. При цьому слід мати на увазі, що така регламентація є об'єктивно обумовленою, оскільки відтворення всієї сукупності виробничих відносин неможливе без якісно визначених юридичних норм.

Четверта складова – це рівень ринкового мислення і поведінки населення, його готовність дотримуватися правил і закономірностей функціонування ринку. Це той самий суб'єктивний елемент, ігнорування якого призводить до небажаних

наслідків для ринкових перетворень.

Підсумовуючи зазначене вище, можна стверджувати що державна політика зайнятості населення включає низку заходів, які спрямовані на забезпечення стійкого відтворення робочої сили і сприяння розвитку ринкових відносин (рисунок).

Економічна політика держави є елементом загальної державної політики, яка включає соціальний, гуманітарний, оборонний, екологічний, підприємницький напрямки та ін. Якими б не були напрямки, характеристики та пріоритети державної політики, слід передбачати комплекс заходів державного регулювання всіх сфер суспільного життя.

У соціальній сфері державне регулювання передбачає встановлення загальних правил і порядку господарювання, відповідальності за дотримання цих правил, включає пряме втручання держави та її органів у діяльність економічних структур. Воно базується на законодавчо визначеній стратегії суспільного розвитку, державних соціально-економічних програмах, механізмі правового примусу, економічних інтересах суб'єктів господарювання.

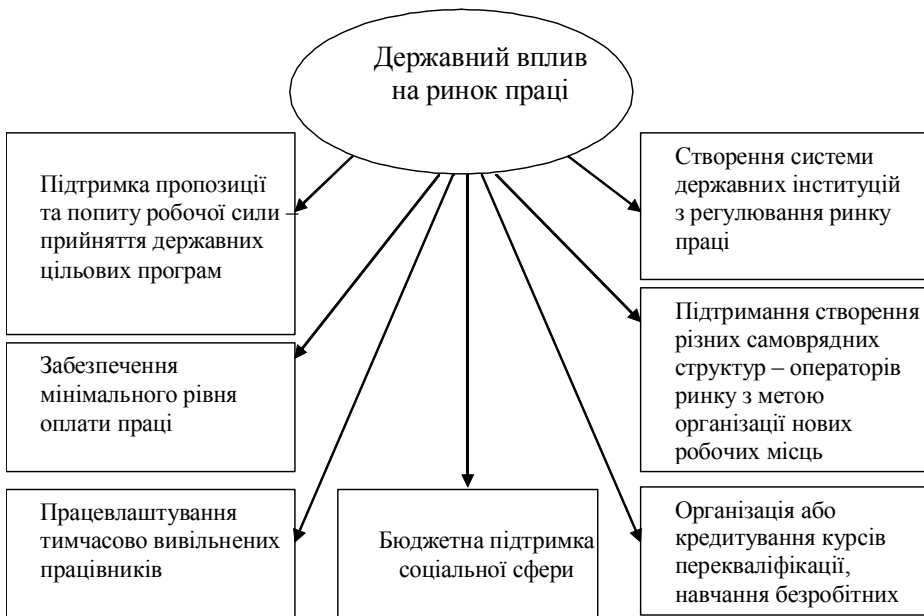

Рисунок. Основні напрямки державного регулювання ринку праці

Ринок праці – це найбільш складний і динамічний елемент ринкової економіки, ринок праці виконує такі функції: оцінює корисність (споживну вартість) і цінність (вартість) робочої сили, тобто того чи іншого різновиду праці; регулює попит і пропозицію праці, розподіляє робочу силу між галузями економіки і регіонами України.

Регулювання інфраструктурної сфери ринку праці потребує життя комплексу організаційних, економічних, фінансових і управлінських заходів як складових ефективної реалізації політики суспільного розвитку.

На підставі досвіду розвинених країн можна сформулювати головні напрями та інструменти державного регулювання ринку праці. Зазначимо, що, на нашу думку, модель соціальної політики Української держави має представляти собою симбіоз лібералізму та соціальної орієнтації. Перший дає можливість в умовах відсутності достатніх фінансових коштів у державі створити умови для самореалізації та самозабезпечення економічних суб'єктів. Друга складова передбачає формування раціональної системи соціального захисту населення. В умовах соціально-ринкової трансформації держава має виступити соціальним амортизатором перетворень і одночасно проводити активну соціальну політику на нових, адекватних ринковим вимогам засадах.

Соціальні амортизатори – це механізми соціального захисту. Підвищення ролі соціальних амортизаторів повинно мати місце на таких етапах:

- системної, соціально-економічної трансформації;
- структурної перебудови;
- виходу на новий щабель економічного розвитку;
- переходу до нового рівня цивілізації;
- стану економічної кризи.

Сьогодні вже сформовано стратегічні та оперативні цілі щодо забезпечення розвитку ринку праці з боку держави та визначенні пріоритетних напрямків державної політики зайнятості населення:

а) стратегічного характеру:

- активізація соціальної ролі держави, відпрацювання механізму взаємодії держави та суспільства в соціальній сфері;
- забезпечення гідних і безпечних умов життя та праці, зростання добробуту громадян;
- створення кожній людині можливостей реалізувати її здібності, одержувати дохід відповідно до результатів праці, компетентності, таланту;
- мотивація трудової та підприємницької діяльності, становлення середнього класу;
- забезпечення відтворення населення, оптимізація ситуації на ринку праці;
- гармонізація відносин між різними соціальними групами, формування почуття соціальної солідарності;
- формування ефективної системи соціального захисту населення;
- реформування пенсійної системи;
- зміцнення сім'ї, підвищення її ролі в суспільстві та ін.;

б) поточного характеру:

- погашення заборгованості із заробітної плати та соціальних виплат;
- забезпечення прожиткового мінімуму;
- боротьба з бідністю, надання адресної допомоги;
- захист громадян від інфляції за допомогою своєчасної індексації доходів;

- обмеження безробіття та стимулювання зайнятості населення;
- створення екологічно та соціально безпечних умов життя;
- запобігання соціальній деградації тощо.

Державне регулювання ринку праці – система правових та організаційно-економічних заходів держави щодо забезпечення ефективної зайнятості, нормальних умов праці та раціонального використання робочої сили.

Об'єкти державного регулювання ринку праці:

- зайнятість (регулювання пропозиції робочої сили та робочих місць);
- соціальні відносини між роботодавцями і працюючими;
- трудові відносини (оплата праці, охорона праці, умови найму, звільнення);
- підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації працівників;
- розподіл і перерозподіл робочої сили.

Методи державного регулювання економіки – це способи впливу держави на сферу підприємництва, інфраструктуру ринку, некомерційний сектор економіки з метою створення умов їх ефективного функціонування відповідно до напрямків державної економічної політики. Кожен метод ґрунтується на використанні сукупності інструментів (регуляторів, важелів) [4].

Методи державного регулювання класифікуються за двома ознаками: формами та засобами впливу. За формами впливу методи державного регулювання поділяють на дві групи: методи прямого та непрямого впливу. Залежно від засобів впливу виділяють правові, адміністративні, економічні та пропагандистські методи [6; 7].

Прямі методи державного регулювання – це методи безпосереднього впливу, які суттєво позначаються на функціонуванні суб'єктів ринку. Такий вплив здійснюється за допомогою адміністративно-правових інструментів, які регламентують діяльність суб'єктів господарювання та економічних інструментів прямого впливу. Загалом можна вважати, що основним інструментом прямого державного регулювання є: нормативно-правові акти, макроекономічні плани та цільові комплексні програми, державні замовлення, централізовано встановлені ціни, нормативи, ліцензії, квоти, державні бюджетні витрати, ліміти тощо.

Методи непрямого регулювання регламентують поведінку суб'єктів ринку не прямо, а опосередковано, через створення певного економічного середовища, яке змушує їх діяти в потрібному державі напрямку. Опосередковане регулювання передбачає вплив на економічні інтереси. Держава втілює в життя свої рішення на підставі мотивації, тобто спонукання суб'єктів ринку до діяльності в напрямку державних пріоритетів [4; 7].

До методів непрямого регулювання належать інструменти фіскальної, бюджетної, грошово-кредитної, інвестиційної, амортизаційної, інноваційної економічної політики тощо, а також методи морального переконування.

Правові методи регулювання полягають у діяльності держави щодо встановлення обов'язкових для виконання юридичних норм (правил) поведінки суб'єктів права. Необхідний у цьому разі примус забезпечується розвитком громадської свідомості та силою державної влади. Водночас юридичні норми мають бути зрозумілими людям, належно обґрунтованими, системно організованими та

придатними для практичної реалізації.

Стрижнем правового регулювання є розробка та юридичне закріплення норм (правил) поведінки суб'єктів економічних відносин. Традиційно в кожній нормі виокремлюють три основні елементи: гіпотезу, диспозицію та санкцію.

Основними документами правового регулювання економіки в Україні є: Конституція та закони України; укази й розпорядження Президента України; постанови та інші акти Верховної Ради, постанови й розпорядження Кабінету Міністрів, нормативно-правові акти центральних органів (міністерств, відомств); нормативні акти місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування.

Економічні методи державного регулювання – це діяльність держави, яка уможливорює створення економічних умов, що спонукають суб'єктів ринку діяти в необхідному для суспільства напрямі, вирішувати ті чи інші завдання згідно із загальнодержавними та приватними інтересами. Регулювання за допомогою економічних методів дає змогу суб'єктам ринку зберегти право на вільний вибір своєї поведінки.

Економічне регулювання здійснюється інструментами фіскальної, бюджетної, податкової, грошово-кредитної, амортизаційної державної економічної політики та ін.

Методи впливу держави на розвиток ринку праці включають [4; 7]:

- правове забезпечення соціального захисту населення, прийняття відповідних законодавчих і нормативних актів;

- прямі державні витрати з бюджетів різних рівнів на фінансування соціальної сфери (розвиток освіти, науки, медичне обслуговування, охорона навколишнього середовища тощо);

- соціальні трансферти у вигляді різного роду соціальних субсидій;

- упровадження ефективної прогресивної системи оподаткування індивідуальних грошових доходів населення;

- прогнозування стану загальнонаціональних і регіональних ринків праці; створення мережі центрів служб зайнятості й бірж праці;

- установлення соціальних і екологічних нормативів і стандартів; контроль за їх дотриманням;

- державні програми з вирішення конкретних соціальних проблем (боротьба з бідністю, освітні, медичні, екологічні та інші);

- державний вплив на ціни та ціноутворення;

- обов'язкове соціальне страхування в різних формах;

- пенсійне забезпечення;

- соціальне партнерство та ін.

Таким чином, основними завданнями державного регулювання ринку праці є такі:

- використання потенційних можливостей для підвищення ефективності економіки;

- забезпечення працюючих доходами, що дає можливість задовольняти їх соціально-економічні потреби та посилює соціальну захищеність;

- зменшення розшарування та соціальної напруги в суспільстві, забезпечення

соціально-економічної стабільності.

Посилення ролі держави, її інститутів в управлінні ринком праці слід вважати об'єктивною вимогою і загальносвітовою тенденцією. У розвинених країнах постійно зростає державна підтримка соціально незахищених верств населення за незначного втручання в діяльність суб'єктів господарювання, що помітно впливає на їх виробництво. Разом з тим, поступово збільшується частка державних замовлень у загальному обсязі попиту на товари і послуги, що зрештою зменшує амплітуду коливань обсягів виробництва. Водночас зростають обсяги державних субсидій, інвестицій тощо. Держава виконує роль координатора та посередника, що збалансовує та регулює економічні інтереси, ринок, коригує можливі кон'юнктурні коливання економіки, підтримує макроекономічну рівновагу. Тому немає жодних підстав стверджувати, що з переходом України до ринкової економіки держава повинна перекласти функції управління економікою лише на ринкові механізми. Навпаки, в міру соціально-економічного розвитку суспільства, нарощування виробничого і науково-технічного потенціалів роль держави неухильно зростає, а завдання надто ускладнюються. Це об'єктивний і глобальний процес.

Література:

1. *Богиня Д. П.* Трансформаційні процеси в системі формування національного ринку праці: інституційний аспект / Д. П. Богиня // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 1. – С. 3–8.
2. *Буряк П. Ю.* Економіка праці й соціально-економічні відносини / П. Ю. Буряк, Б. А. Карпінський, М. І. Григор'єва. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 440 с.
3. *Гуць М.* Оцінка стану ринку праці в умовах реформування економіки України / М. Гуць // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 2. – С. 13–17.
4. *Дідівська Л. І.* Державне регулювання економіки / Л. І. Дідівська, Л. С. Головка. – К. : Знання, 2004. – 213 с.
5. *Дорогунцов С. І.* Структурні зрушення у сфері зайнятості / С. І. Дорогунцов // Україна: аспекти праці. – 1997. – № 1. – С. 15–18.
6. *Мірошниченко Т.* Інноваційні методи розвитку та регулювання ринку праці як умова підвищення міжнародної конкурентоспроможності держави / Т. Мірошниченко // Зб. наук. пр. ін-ту світової екон. і міжнар. відносин НАН України. – 2004. – № 42. – С. 29–42.
7. *Чистов С. М.* Державне регулювання економіки / С. М. Чистов, А. Є. Никифоров. – К. : КНЕУ, 2000. – 314 с.
8. *Шахмалов Ф. И.* Американский менеджмент: теория и практика / Ф. И. Шахмалов. – М. : Наука, 1993. – 325 с.

Надійшла до редколегії 01.08.2009 р.